

УДК 346.12+346.5

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-248-259>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Сєрєбряк С.В.

PECULIARITIES OF INTRODUCING SPECIAL ECONOMIC REGIMES IN THE CONTEXT OF A PANDEMIC AND MARTIAL LAW

Sieriebriak S.

Стаття присвячена проблематиці визначення змісту правового регулювання запровадження спеціальних режимів господарювання в умовах пандемії та правового режиму воєнного стану. Автором детально висвітлено та проаналізовано систему нормативно-правового забезпечення запровадження спеціальних режимів господарювання як у цілому, так і в особливих умовах. В умовах повномасштабної війни на території України, враховуючи прогнозовано складний повоєнний період відновлення для економіки нашої держави, саме запровадження спеціального режиму господарювання може стати тим «каталізатором» розвитку деокупованих територій, та економіки в цілому. На підставі аналізу господарського законодавства, праць українських дослідників – спеціалістів у зазначеній сфері, фактичного становища суб'єктів господарювання в умовах сьогодення, а також кореляції ефективності запровадження спеціальних правових режимів господарювання зроблено висновки про необхідність перегляду окремих підвалин господарського законодавства.

Автором наголошено на важливості концептуального доопрацювання системи державних гарантій прав суб'єктів господарювання в умовах пандемії та під час дії воєнного стану, а також після пандемії та у повоєнний період. Наголошено на важливих відмінностях у механізмі правового регулювання господарювання під час пандемії та воєнного стану, а також запропоновано виробити чітку стратегію запровадження тих чи інших видів спеціальних режимів господарювання у повоєнний період.

Окремо акцентовано увагу на недоліках системи нормативно-правового регулювання в українському законодавстві: відсутні визначення основних понять та їх закріплення на законодавчому рівні. Запропоновано внесення змін до законодавства у цій сфері, зокрема, щодо удосконалення механізму запровадження державних гарантій, визначення особливостей різних видів спеціальних режимів господарювання тощо.

Ключові слова: правовий режим; спеціальний правовий режим; державні гарантії, пандемія, воєнний стан.

Висвітлення проблеми в загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими практичними завданнями. Господарська діяльність в умовах пандемії та під час дії правового режиму воєнного стану

– це ситуації, коли суб'єкти господарювання діють у незвичних, непередбачуваних, у тому числі кризових обставинах. Виникнення таких ситуацій також можуть бути пов'язані зі стихійними лихами, епідеміями,

військовими конфліктами та іншими подіями, що впливають на нормальний перебіг господарської діяльності.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан. Саме тому російсько-українська війна цілком слушно стала відправною точкою для змін у законодавчому регулюванні всіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі й господарської діяльності. Сьогодні зусилля держави спрямовані на досягнення головної мети українського народу – захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України. При цьому важливо поєднувати ефективну роботу як фізичної оборони держави, так і роботу «економічного фронту», оскільки ці дві складові функціонування держави взаємопов'язані. Без економіки немає економічної незалежності, а без армії немає фізичної та територіальної незалежності держави як головної ознаки державності в тій чи іншій країні.

Тому питання функціонування національної економіки у воєнний час є не менш важливим, ніж питання обороноздатності України. Таким чином, з огляду на вищезазначене, вкрай важливо, щоб держава забезпечила належне правове регулювання економічної діяльності в умовах воєнного стану, оскільки це є основою обороноздатності країни. Водночас, поширення епідемій та іншого роду кризових явищ також створюють виклики для ефективного функціонування економічної системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які спирається автор. Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних та практичних аспектів забезпечення соціально-економічного розвитку країни на засадах

державного регулювання господарської діяльності зробили такі провідні вчені, як: Р. П. Бойчук, О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, В. К. Мамутов, А. В. Матвєєва, О. П. Подцерковний, Л. В. Таран, В. А. Устименко, В. С. Щербина, та ін. У їхніх роботах досліджені як теоретичні питання змісту, ознак та видів спеціального режиму господарювання, так і проблеми функціонування різних видів спеціальних режимів господарювання, наприклад, спеціального режиму інвестиційної діяльності, спеціального режиму інноваційної діяльності тощо. Питанням функціонування окремих спеціальних режимів господарювання присвячені наукові праці О. Анісімової, О. Зельдіної, О. Маричевої, В. Пили, В. Письмака, Г. Рум'янцевої, О. Сиволап, В. Устименка та ін., в яких доведена роль спеціальних територіальних господарських утворень в активізації чинників регіонального розвитку, розглянуті особливості процесу управління інвестиційною діяльністю підприємств в умовах вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, досліджені питання законодавчого, митного та фіскального регулювання, а також досліджені питання правового забезпечення діяльності на окремих ТПР.

Окремими аспектами господарської діяльності в спеціальних суб'єктах господарювання займалися такі вчені, як: професор Зельдіна О.Р., наукові праці якої присвячені проблемам спеціального режиму господарювання, окремі елементи спеціального режиму господарювання та спеціального режиму інноваційної діяльності аналізувалися в роботах В. Є. Вакім, А. В. Матвєєвої, питання правового забезпечення виробничо-господарської діяльності державних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств - у роботі Т. В. Лямцевої, особливості господарської

діяльності в умовах пандемії - у працях А. В. Замриги, А. В. Матвєєвої, О. О. Савчук та інших.

Окремим питанням регулювання господарської діяльності під час правового режиму воєнного стану присвячені роботи Л. А. Панькової, М. М. Прохоренка. Однак на сьогодні ні на законодавчому, ні на науково-теоретичному рівнях немає розуміння основних підходів до правового забезпечення господарської діяльності в умовах пандемії чи воєнного стану, які заходи є більш ефективними перед обличчям тих чи інших викликів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Низка вчених (як юристів, так і економістів) займалися дослідженням змісту спеціального правового режиму господарювання та окремих його видів. Проте сьогодні на перший план виходять питання ефективності запровадження окремих видів спеціальних режимів господарювання в умовах, які є досить далекими від оптимальних умов для господарювання. Важливим акцентом для реального залучення іноземних інвесторів, для розбудови та відновлення тих чи інших регіонів нашої держави або ж окремих галузей економіки є створення ефективної системи державної гарантії прав суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей та завдань статті. Метою цієї статті є аналіз та розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання господарської діяльності в умовах пандемії та воєнного стану, що є надзвичайно важливим для надання державної підтримки та гарантій суб'єктам господарювання в таких специфічних обставинах. До основних завдань цієї статті слід віднести: 1) аналіз наукових доробок з питань визначення правової природи спеціального режиму в умовах пандемії та

правового режиму воєнного стану, визначення їхніх ознак; 2) опрацювання думок правників щодо особливостей правового регулювання запровадження спеціальних режимів режимів господарювання в особливих умовах; 3) дослідження шляхів концептуального переосмислення підходів до правового регулювання функціонування спеціальних режимів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні важливо визначити потенційні виклики та загрози для підприємницької діяльності, оскільки будь-яка підприємницька діяльність безпосередньо впливає на добробут населення, процвітання держави та її економічну безпеку. Перш за все, важливо звернути увагу на науково-теоретичне підґрунтя господарської діяльності та проаналізувати різні режими державної підтримки господарської діяльності.

Під господарською діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1].

Як слушно зазначає Р. П. Бойчук, метою держави в умовах товарно-грошових відносин є підвищення добробуту своїх громадян, а головне в її діяльності - створити умови для ефективної підприємницької діяльності, організувати сприятливе економічне середовище, не створювати бар'єрів для бізнесу, не втручатися в комерційну та іншу ініціативну діяльність [2, с. 58]. Лише за таких економіко-правових засад можна успішно вирішувати всі соціально-економічні проблеми та розвивати економіку. Проблема визначення місця, ролі та значення держави у формуванні правил

функціонування сучасних ринкових механізмів набуває все більшої гостроти. Конституція України визначає, що Україна має бути соціальною спільнотою, в якій держава не повинна протиставляти інтереси приватних осіб і структур, а створювати найсприятливіші умови для їх розвитку. Обмеження державної влади в правовій державі є одним з основних постулатів. На цьому ґрунтується нормативне регулювання приватноправової та публічно-правової сфер суспільних відносин, оскільки діяльність держави у сфері суспільних відносин та у сфері економічного обороту потребує чіткої, повної і навіть "жорсткої" регламентації, що називається, обмеження правом.

Правовими засобами для цього є: чітка регламентація здійснення державою своїх функцій у випадках, коли публічна влада реалізується у відносинах із суб'єктами, які переслідують свої приватні інтереси, включення структурних елементів приватноправового характеру у сферу вирішення загальнодержавних завдань.

Якщо говорити про державну регуляторну політику в цілому, то її важливою складовою є не лише зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, а й усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у спосіб та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

ООН декларує багатокомпонентне розуміння соціальної справедливості, що включає повагу до гідності всіх людей, задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби, недискримінацію у використанні можливостей для поліпшення умов життя, реалізацію принципів загальної участі, сприяння гідній праці, підвищення мінімального рівня соціального захисту,

широке залучення людей, які перебувають "на узбіччі цих процесів". Співвідносячи правосуддя з правом і бізнесом, ООН акцентує увагу на партнерствах, які забезпечать досягнення цілей сталого розвитку лише за активної участі урядів, парламентів, роботодавців, працівників, громадянського суспільства та приватного сектору [3].

Слід підкреслити, що державне регулювання господарської діяльності - це нормотворчий процес, спрямований на формування правового режиму обмежень вільної приватної ініціативи у сфері господарської діяльності незалежних суб'єктів. Інструментами такої політики є доказова база (статистичні дослідження, аналіз ефективності чинних регуляторних актів, результати пілотних проектів та аналіз зарубіжного досвіду), методичні рекомендації (методики розробки законопроектів, "зелені" та "білі" книги, збірники успішних, кращих практик тощо) та офіційно затверджені процедури оцінки регуляторного впливу та правила підготовки проектів регуляторних актів. Такі процедури мають обов'язково включати порівняння кількох варіантів регулювання, аргументацію на користь запропонованих варіантів та аналіз існуючих кращих міжнародних практик. Така політика, як пише А. А. Волошинська, передбачає, що "головним критерієм вибору того чи іншого комплексу заходів або інструментів є науковий аналіз фактів, а не переконання законодавців, міркування ідеологічного чи кон'юнктурного характеру" [4]. Неможливо забезпечити умови для економічного розвитку, соціальної справедливості, національної безпеки тощо без аналізу того, "яким має бути позитивне право з точки зору змістовних завдань суспільства і держави".

Дієвість засобів держави (економічних, правових, організаційних та адміністративно-управлінських) залежить від ефективності

використання правових інструментів. Наприклад, Господарський кодекс України (далі - ГКУ) на законодавчому рівні передбачає спеціальні режими господарювання (глава 8). До них належать: спеціальні (вільні) економічні зони; концесії; виключна (морська) економічна зона України; на державному кордоні України; у санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються; господарська діяльність в окремих галузях національної економіки; господарська діяльність на території пріоритетного розвитку; господарська діяльність в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; господарська діяльність в умовах воєнного стану.

Спеціальний режим існує, коли 1) існує необхідність запровадження особливих умов господарювання; 2) держава запровадила або встановила спеціальний правовий режим за спеціальною процедурою; 3) застосовуються спеціальні норми права, на відміну від загальних норм, оскільки дія загальних норм права є недостатньою для досягнення мети запровадження спеціального правового режиму. Нормативно-правове регулювання господарської діяльності в умовах особливого періоду та подальше належне застосування і реалізація норм права у цій сфері дають можливість запровадити ефективні умови здійснення господарської діяльності, які дозволяють досягти мети запровадження таких режимів [5, с. 153].

В умовах пандемії держава стикається зі значними викликами, оскільки процес побудови бізнес-відносин кардинально змінюється. Зокрема, з початку пандемії, пов'язаної з поширенням вірусу COVID-19 в Україні, значна кількість підприємств припинила роботу через неможливість ведення бізнесу внаслідок карантину, зокрема салони краси та косметологічні кабінети,

тренажерні зали та заклади групових занять, магазини (крім господарських та продуктових), ринки, кафе та ресторани (крім доставки), перевізники міжміських перевезень тощо. Частина бізнесу переходить виключно в онлайн-простір, що також призвело до скорочення ринків збуту товарів та послуг і, відповідно, обсягів доходів від комерційної діяльності. Водночас, зобов'язання підприємств та фізичних осіб-підприємців залишаються, а за їх невиконання договорами або законом передбачена відповідальність. Саме тому форс-мажорні обставини в нинішніх умовах можуть стати своєрідним рятівним інструментом для українського бізнесу.

Так, з березня 2020 року по березень 2021 року в Україні закрилося 215,3 тис. ФОПів. Це майже на 50 тисяч більше закритих бізнесів, ніж за ті ж місяці 2019-2020 років. Найбільше бізнесів закрилося у сферах складського господарства та транспорту (майже 11 тис.), оптової торгівлі (5,6 тис.) та телерадіомовлення (2,69 тис.). Кількість людей, які вирішили відкрити ФОП під час карантину, склала 240,9 тис., що на 5 тис. менше, ніж за ті ж місяці до карантину. Найбільше нових ФОП було відкрито у сферах програмування (понад 30 тис.), інформації (6,39 тис.) та надання інших індивідуальних послуг (5,44 тис.). Також активно відкривалися ФОП у сферах доставки та охорони здоров'я [6]. Нововведення, запроваджені Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)", є додатковою нормативною базою, на яку суб'єкти господарювання можуть посилатися як на підставу для невиконання зобов'язань, та спрощують процедуру визнання ТПП України таких обставин форс-мажорними. Експерти наголошують, що саме по собі існування карантину як особливої

обставини в житті країни чи регіону не є форс-мажором. Карантин стане форс-мажорною обставиною лише в тому випадку, якщо особа доведе неможливість виконання зобов'язань за умовами договору через нього.

Основними викликами, з якими сьогодні стикаються суб'єкти господарювання при здійсненні своєї господарської діяльності та які потребують негайного вирішення, у тому числі на законодавчому рівні, є: приймання відвідувачів, зокрема, до закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших розважальних закладів, а також провадження торговельної діяльності та діяльності у сфері громадського харчування із застосуванням адресної доставки замовлень, за умови забезпечення відповідного персоналу засобами індивідуального захисту. Таким чином, можна зробити висновок, що якщо господарська діяльність пов'язана з безпосереднім обслуговуванням клієнтів (кафе, ресторани, кав'ярні, фітнес-центри, торговельні центри, підприємства роздрібної торгівлі та побутового обслуговування тощо, крім випадків, прямо передбачених), то вона заборонена на період дії жорсткого карантину.

З точки зору допомоги з боку українського уряду, Україна запровадила п'ять програм підтримки бізнесу: 1) кредитні канікули; 2) податкові преференції; 3) підтримка малого та середнього бізнесу; 4) підтримка агробізнесу; 5) інформаційна підтримка бізнесу. Суть цих програм полягає в наступному: НБУ рекомендував банкам запровадити спеціальний пільговий період обслуговування кредитів на період карантину для населення та бізнесу, а саме: повне або часткове звільнення від сплати основної суми кредиту на період карантину з відповідною пролонгацією кредиту. Ця заборона поширюється на всі роздрібні кредити. Також заборонено нараховувати штрафи та пеню за

прострочення платежів у цей період. Власникам малого та середнього бізнесу, які мають найманих працівників, буде надаватися часткова допомога по безробіттю. Мікро-, малі та середні підприємства мають можливість брати участь у програмах, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, зокрема у програмі "Доступні кредити 5-7-9%".

Податкові преференції: звільнення від нарахування та сплати земельного податку за земельні ділянки, що використовуються у господарській діяльності, податку на нерухоме майно для житлових приміщень за березень; обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства; мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (крім перевірок відшкодування ПДВ); збільшення граничних обсягів річного доходу для фізичних осіб-підприємців 1, 2 та 3 груп; - звільнення від сплати ПДВ при імпорті товарів, необхідних для боротьби з коронавірусом. Крім того, Кабінет Міністрів України виділив 4,7 млрд грн у державному бюджеті на 2021 рік на підтримку агропромислового комплексу. Державна допомога надаватиметься за такими програмами: здешевлення закупівлі сільськогосподарської техніки та обладнання; здешевлення кредитів; розвиток фермерських господарств. Очікується, що близько 9 тисяч сільськогосподарських підприємств отримають допомогу за цими програмами [7].

Швидке поширення пандемії COVID-19 стало глобальним викликом для всього світу, включаючи Європейський Союз.

Для того, щоб уповільнити та зупинити поширення коронавірусної хвороби, країни ЄС також оперативно запровадили жорсткі карантинні обмеження.

Наприклад, швидкість поширення COVID-19 в Італії змусила уряд запровадити найсуворіші карантинні та ізоляційні заходи в

Європейському Союзу, починаючи з лютого 2020 року [8, с. 10]. Дванадцятого березня того ж року магазини, ресторани та бари були повністю закриті, більшість виробництв призупинено, за винятком життєво важливих, а працювати дозволено лише аптекам, продуктовим магазинам та службам утилізації відходів. Щоб підтримати бізнес, італійський уряд вжив усіх можливих заходів для підтримки кредитних пропозицій, щоб вивільнити ліквідність для підприємств і домогосподарств.

У Німеччині для боротьби з коронавірусною хворобою уряд запровадив суворі заборони на проведення публічних заходів, зібрання більше двох осіб, які не є членами однієї сім'ї, роботу непродовольчих магазинів, салонів краси, фітнес-клубів, ресторанів та перукарень. Уряд також запровадив значний пакет стимулів, щоб допомогти бізнесу підтримувати економічну стабільність. Наприклад, шістсот мільярдів євро було виділено на створення фонду для надання кредитів і націоналізації великих підприємств, які особливо сильно постраждали від кризи, і сто п'ятдесят шість мільярдів євро - на допомогу малому бізнесу та громадянам [9, с. 17].

Словаччина відреагувала на поширення коронавірусу швидше і рішучіше, ніж інші країни ЄС, запровадивши надзвичайний стан на ранній стадії поширення вірусу [8, с. 24]. Лише продуктовим магазинам, аптекам, заправкам та поштовим відділенням було дозволено працювати лише за умови дотримання всіх гігієнічних норм.

Уряд також затвердив економічну програму, спрямовану на підтримку підприємництва в умовах рецесії.

Що стосується Польщі, то політика країни була спрямована на якнайшвидше зупинення поширення коронавірусної хвороби: 8 березня було прийнято спеціальний закон, спрямований на

запобігання поширенню COVID-19 та дозвіл на віддалену роботу, який звільнив мікрофірми (до дев'яти осіб) від внесків на соціальне страхування на період з березня по травень 2020 року.

В Угорщині на початку пандемії ресторани та непродовольчі магазини не були закриті, а лише мали обмежені години роботи, а також були дозволені публічні заходи за умови, що кількість відвідувачів не перевищувала 100 осіб. Але з часом уряд посилив карантинні заходи. Для підтримки підприємництва угорський уряд запровадив економічну програму, яка включає податкові пільги для малого та середнього бізнесу в певних секторах, відтермінування сплати податків, звільнення медіакомпаній від податку на рекламу, а також відтермінування сплати відсотків за всіма кредитами для фізичних та юридичних осіб.

Чеська Республіка, з іншого боку, вжила жорстких заходів і запровадила повний локдаун після поширення COVID-19. Було введено обов'язкове носіння масок, ходіння групами не більше двох осіб та дотримання дистанції.

Більшість країн Європейського Союзу швидко відреагували на пандемію COVID-19 та запровадили жорсткі карантинні обмеження, що, на жаль, негативно вплинуло на бізнес-сектор, який зараз намагається врятуватися, запроваджуючи низку заходів з підтримки підприємництва, але все ж обмежуючи діяльність підприємств для подолання коронавірусної хвороби. Ці заходи є цілком логічними, оскільки зміщення акцентів фінансового плану держави на задоволення базових потреб в умовах пандемії коронавірусу та збільшення соціальних витрат на бюджетні "пакети допомоги", які використовують Австрія, Італія, Іспанія, Німеччина, Франція та інші країни ЄС, є найбільш доцільними в умовах сьогодення [10, с. 170].

Варто зазначити, що Україна значно відстає за рівнем державної підтримки учасників ринку. З метою підтримки економічної сфери держава повинна забезпечити учасникам господарського обороту вкрай необхідні базові елементи розвитку: лібералізацію фіскальної системи на основі принципів необхідності, достатності, обґрунтованості та пропорційності з умовами конкурентів з інших країн в оподаткуванні, технічному регулюванні, доступі до фінансових ресурсів. Однією з головних причин повільного економічного розвитку є нестача великих фінансових установ та відсутність адекватних регуляторних структур для запобігання фінансовим зловживанням. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання про характер меж публічно-правового впливу держави та її правових інститутів на сучасні економічні відносини. Держава покликана забезпечувати функціонування господарського комплексу в цілому, як інституційно, так і шляхом заміщення приватного капіталу там, де він не може або не зацікавлений діяти, усувати недоліки ринку та діяти на благо суспільства. Крім того, загальна економічна ситуація у світі демонструє неефективність моделей побудови ринкових механізмів, згідно з якими державі відводиться лише опосередкована роль у регулюванні економічних процесів.

Слід погодитися з висновками А. Матвеевої та О. Савчук, що господарська діяльність в умовах пандемії регулюється загальним законодавством з урахуванням особливостей, встановлених спеціальним законодавством. Встановлення спеціального режиму господарювання дає можливість запобігти поширенню в країні гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом. За своєю правовою природою спеціальний режим економічної діяльності в

умовах пандемії є обмежувальним. Однак він містить деякі правові засоби стимулюючої спрямованості [11, с. 463].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що у зв'язку із запровадженням карантину в Україні суб'єкти господарювання змушені були пристосовуватися до умов, визначених органами влади, враховувати заборони чи рекомендації щодо умов провадження господарської діяльності, зважати на масове поширення коронавірусної інфекційної хвороби COVID-19 та забезпечувати своїм працівникам безпечні умови праці. Вважаємо, що ці дії є доцільними з точки зору захисту життя та здоров'я людини, хоча водночас держава не повинна забувати, що саме суб'єкти господарювання забезпечують розвиток національної економіки, сплачують податки та збори, а тому їхня повсякденна діяльність не повинна піддаватися необґрунтованим обмеженням та заходам впливу.

Економічна безпека як здатність національної економіки зберігати стійкість і невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі, стійке і збалансоване зростання є важливим критерієм оцінки якісних параметрів національної економіки та стратегічної ефективності економічної політики держави в економічній сфері. Тому постійний експертно-аналітичний моніторинг рівнів та загроз економічній безпеці та її складовим залишається надзвичайно актуальним, а в умовах різкого розширення та інтенсифікації загроз, спричинених повномасштабною агресією Росії проти України, набуває особливого значення.

У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою була забезпечена накопиченими у довоєнний

період резервами та запасом міцності, оперативною консолідацією зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією та згуртованістю українських громадян перед обличчям екзистенційної загрози російської агресії, безпрецедентною міжнародною підтримкою.

З переходом російської агресії у затяжну війну на виснаження посилюється безпосередній вплив воєнних дій на економіку через цілеспрямовані атаки на об'єкти критичної інфраструктури країни, виснаження фінансових резервів населення та бізнесу, посилення економічних дисбалансів, що виникли за період війни, застосування ворогом різноманітних гібридних інструментів впливу [12].

Тому досить важливим є визначення інструментів впливу на економічну діяльність в умовах воєнного стану. Умови воєнного стану є винятковими в історії країн та суспільств і вимагають запровадження особливого режиму господарювання для забезпечення функціонування держави та її економіки в умовах загрози національній безпеці. Воєнний стан є винятковою ситуацією, коли обмеження громадянських свобод і прав зазвичай застосовуються для забезпечення безпеки країни. Однак цей режим також має серйозний вплив на економіку та підприємницьку діяльність. Особливий економічний режим виникає в умовах воєнного стану для координації та регулювання економічних процесів з метою підтримання стабільності та функціонування держави.

Одним з основних аспектів особливого економічного режиму є централізоване управління та контроль за економічною діяльністю. Держава приймає важливі рішення щодо розподілу ресурсів, регулювання цін, розподілу праці та інших аспектів економічного життя. Це гарантує, що ресурси спрямовуються на найважливіші

потреби, включаючи оборону, інфраструктуру та соціальні програми.

Другим важливим аспектом є мобілізація економічних ресурсів і промислових потужностей для виробництва військової техніки та обладнання. Умови воєнного стану часто вимагають збільшення виробництва зброї, боєприпасів та інших важливих товарів. Цього можна досягти шляхом введення обмежень на цивільну продукцію та ресурси, а також шляхом активного використання державного та приватного секторів для виробництва товарів військового призначення.

Окремим аспектом особливого економічного режиму в умовах воєнного стану є забезпечення національної безпеки та відновлення пошкодженої інфраструктури. Держава має відновити та зміцнити критично важливу інфраструктуру, таку як енергетичні системи, транспортні мережі та комунікації, щоб забезпечити функціонування суспільства в умовах військового конфлікту.

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні" Кабінет Міністрів України постановляє встановити, що

1) у період дії воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до ліцензійних органів, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності, яка містить відомості згідно з додатком 1, без отримання документів дозвільного характеру (дозволів, ліцензій, інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності, зазначених у додатку 2

2) декларація може подаватися за вибором суб'єкта господарювання незалежно від задекларованого (zareєстрованого)

місцезнаходження (місця проживання), місця провадження діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта;

3) суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних документів дозвільного характеру (дозволів, ліцензій та/або інших результатів надання публічних послуг), зобов'язані невідкладно, але не пізніше трьох місяців після закінчення або скасування воєнного стану, звернутися до відповідних ліцензійних органів, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг та отримати відповідні документи дозвільного характеру в порядку, строки та на умовах, встановлених законом

4) на період дії воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням публічних послуг, визначених законом. З дня закінчення або скасування воєнного стану зазначені строки продовжуються з урахуванням часу, що минув до їх зупинення;

5) строки дії діючих строкових ліцензій та дозволів автоматично продовжуються на період дії воєнного стану та три місяці з дня його введення або скасування, а внесення періодичних платежів за ними відкладається на строк, визначений цим підпунктом (крім строку дії ліцензій у сфері організації та проведення азартних ігор та платежів за такі ліцензії)

6) строк дії чинних свідоцтв про реєстрацію суб'єктів господарювання як суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів, свідоцтв про уповноваження на проведення недержавної експертизи товарів у галузі державного експортного контролю та свідоцтв про державну атестацію створеної суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів внутрішньофірмової системи експортного контролю, виданих

Держекспортконтролем, автоматично продовжується на строк дії воєнного стану та три місяці з дня його закінчення або скасування [13].

Слід зазначити, що особливістю здійснення господарської діяльності в умовах введення правового режиму воєнного стану є надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, визначених Законом України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року, реалізація яких може здійснюватися шляхом обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Таким чином, особливий економічний режим в умовах воєнного стану є необхідним інструментом забезпечення економічної стабільності та національної безпеки в умовах надзвичайних ситуацій. Він вимагає комплексного підходу до управління економікою, централізованого контролю та координації ресурсів для досягнення стратегічних цілей країни в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одним з найбільш актуальних і невирішених питань у сфері ведення бізнесу в особливих умовах є визначення та реалізація ефективних стратегій управління в умовах невизначеності та ризику. У зв'язку зі зростаючою складністю сучасного бізнесу, бізнес-структури стикаються з комплексними викликами, які потребують системних рішень. Зміни в технологічному ландшафті та безперервна розробка нових інновацій створюють прогалини у здатності бізнесу адаптуватися до швидких змін у сучасному бізнес-середовищі. Невизначеність щодо прийняття та впровадження технологічних рішень може призвести до втрати

конкурентоспроможності та досягнення стратегічних цілей.

Основними викликами для господарської діяльності під час пандемії – є жорсткі обмеження для ведення бізнесу. В умовах дії правового режиму воєнного стану – найбільшим викликом є постійна загроза як життю, так і здоров'ю працівників підприємств, установ та організацій, а також їхньому майну. Ця загроза є постійною, яким чином її можна відвернути – сьогодні надскладне питання.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 02.05.2003. № 18. Ст. 144.

2. Бойчук Р.П. Проблеми правового забезпечення державного регулювання господарської діяльності. *Право та інновації*. 2018. №3(23). с. 56-63. DOI: 10.31359/2311-4894-2018-23-3-56

3. Послання Генерального секретаря ООН з нагоди Всесвітнього дня соціальної справедливості 20 лютого 2016 року. URL: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2016/socialjustice/day.shtml>.

4. Волошинська А. Проблеми економічної ефективності правового регулювання. *Юрист*. 2015. № 23. 21 с.

5. Прохоренко М. М. Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період. *Юридичний вісник 2 (39) 2016*. С. 151-161.

6. Економічна правда [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/03/24/672241/>

7. Програми підтримки бізнесу. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu>.

8. Аналітична записка: Пандемія COVID-19 в ЄС: Егоїзм, солідарність чи сповільнення? Рада зовнішньої політики "Українська призма", 2020. 55 с.

9. Трещов М.М. Державний фонд боротьби з пандемією: Перспективи, недоліки, досвід ЄС. Удосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Інтернет-конференція. 20 травня 2020 року. Дублін, 2020. с. 16-18.

10. Пирожкова Ю.В. Публічні фінанси: пошук оптимальної моделі правового регулювання в умовах подолання пандемії COVID-19. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 166-172.

11. Olena Savchuk; Anastasiia Matvieieva; Dmytro Kritskiy. *Legal Support of Economic Activity In The Conditions of The Pandemic. Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering 2022*. DOI: 10.1007/978-3-031-36201-9_39. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36201-9_39

12. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану URL: <https://miss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>

13. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. Офіційний вісник України офіційне видання від 05.04.2022. № 26. Ст. 1399.

References:

1. Hospodars'kyu kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy ofitsiynе vydannya vid 02.05.2003. № 18. St. 144.

2. Boychuk R.P. Problemy pravovoho zabezpechennya derzhavnoho rehulyvannya hospodars'koyi diyal'nosti. *Pravo ta innovatsiyi*. 2018. №3(23). s. 56-63. DOI: 10.31359/2311-4894-2018-23-3-56

3. Poslannya Heneral'noho sekretarya OON z nahody Vsesvitn'oho dnya sotsial'noyi spravedlyvosti 20 lyutoho 2016 roku. URL: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2016/socialjustice/day.shtml>.

4. Voloshyn'ska A. Problemy ekonomichnoyi efektyvnosti pravovoho rehulyvannya. *Yuryst*. 2015. № 23. 21 s.

5. Prokhorenko M. M. Pravove rehulyvannya hospodars'koyi diyal'nosti ta hospodars'kykh vidnosyn

v osoblyvyi period. Yurydychny visnyk 2 (39) 2016. S. 151-161.

6. Ekonomichna pravda [Elektronnyy resurs]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/03/24/672241/>

7. Prohramy pidtrymky biznesu. Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrainy. URL: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu>.

8. Analitychna zapyska: Pandemiya COVID-19 v YES: Ehoizm, solidarnist' chy spovil'nennya? Rada zovnishn'oyi polityky "Ukrayins'ka pryzma", 2020. 55 s.

9. Treshchov M.M. Derzhavnyy fond borot'by z pandemiyeu: Perspektyvy, nedoliky, dosvid YES. Udoshkonalennya finansovo-kredytnoho mekhanizmu zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku ekonomiky: materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Internet-konferentsiya. 20 travnya 2020 roku. Dublin, 2020. s. 16-18.

10. Pyrozhkova YU.V. Publichni finansy: poshuk optimal'noyi modeli pravovoho rehulyuvannya v umovakh podolannya pandemiyi COVID-19. Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Yurydychni nauky. 2020. № 1. S. 166-172.

11. Olena Savchuk; Anastasiia Matvieieva; Dmytro Kritskiy. Legal Support of Economic Activity In The Conditions of The Pandemic. Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering 2022. DOI: 10.1007/978-3-031-36201-9_39. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36201-9_39

12. Aktual'ni vyklyky ta zahrozy ekonomichniy bezpetsi Ukrainy v umovakh voyennoho stanu URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>

13. Deyaki pytannya zabezpechennya provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti v umovakh voyennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.03.2022 r. № 314. Ofitsiynyy visnyk Ukrainy ofitsiyne vydannya vid 05.04.2022. № 26. St. 1399.

Sieriebriak S. Peculiarities of introducing special economic regimes in the context of a pandemic and martial law.-Article.

The article focuses on the issues of determining the content of legal regulation of the introduction of special economic regimes in the context of a pandemic

and the legal regime of martial law. The author describes and analyzes in detail the system of regulatory and legal support for the introduction of special economic regimes both in general and in special conditions. In the context of a full-scale war on the territory of Ukraine, and given the predictably difficult post-war recovery period for our country's economy, it is the introduction of a special economic regime which may become a "catalyst" for the development of the de-occupied territories and the economy as a whole. Based on the analysis of economic legislation, works of Ukrainian researchers who are specialists in this area, the actual situation of economic entities in the current conditions, and the correlation of the effectiveness of introduction of special legal regimes of economic activity, the author draws conclusions about the need to revise certain fundamentals of economic legislation.

The author emphasizes the importance of conceptualizing the system of state guarantees of the rights of business entities in a pandemic and during martial law, as well as after a pandemic and in the post-war period. The author emphasizes the important differences in the mechanism of legal regulation of economic activity during a pandemic and martial law, and proposes to develop a clear strategy for introducing certain types of special economic regimes in the post-war period.

Special attention is focused on the shortcomings of the regulatory system in Ukrainian legislation: there are no definitions of basic concepts and their consolidation at the legislative level. The author proposes to amend the legislation in this area, in particular, to improve the mechanism for introducing state guarantees, to define the features of various types of special economic regimes, etc.

Key words: legal regime; special legal regime; state guarantees, pandemic, martial law.

Сербряк Станіслав Вадимович, кандидат юридичних наук, докторант, Державна установа Інститут економіко-правових досліджень ім. В.К. Мамутова Національної академії наук України, м. Київ, ел. скринька: sieriebriak1@gmail.com, <https://ORCID ID 0000-0001-7207-594X>

Стаття надішла до редакції 16 жовтня 2023 р.